

Te Tāhuhu o
te Mātauranga
Ministry of Education

Te Poutāhū
Curriculum Centre

He tauira whakahoki kōrero

Te tauira herenga
marautanga taketake o

Te Marautanga o Aotearoa

Te Kāwanatanga o Aotearoa
New Zealand Government

Ngā Ihirangi

He Kupu Whakataki	1
Te Ao Māori	2
Te Reo Māori	2
Mātauranga Māori	2
Te Āhua o a Tātou Mokopuna	4
Tautāwhi ana ngā kauneke akoranga me ngā whakatutukitanga	5
Ngā Pou Matua	5
Tohu Ako	6
Tūārere	6
Te marautanga ā-motu i te horopaki o te ako mā te reo	7
Tautāwhi ana te kounga o te ako me te aromatawai	8
Ako	8
Ngā Huatau Matua o te Ako	8
Ngā Tini Mata o te Whakaako – Ngā Aronga Mātuatua	9
Aromatawai	10
Wāhanga Ako	11

He Kupu Whakataki

Ko Te Marautanga o Aotearoa te marautanga ā-motu mō ngā kura katoa e rūmaki mā te reo Māori, mahi akoako hoki mō ngā ākonga tau 0 ki ngā ākonga tau 13 piki ake. E whakaatu ana tērā i ngā tino whāinga akoranga, ngā rārangi take, ngā pūkenga, ngā toi mokopuna, me ngā uara kia eke ai ngā mokopuna katoa i roto i ngā tūārere o ā rātou haerenga kuranga. Ka hora hoki he aratohu mō te whaako me te ako i ngā kura arareo, kia whakatūturu ai te rite me te piringatahi o te kuranga ki te motu whānui. Otirā, ka mātau whakaata i tā te Māori tirohanga, i ngā tikanga whakaako reo rumaki, me te aro ki ngā matea ako o te mokopuna.

Kua āta tahitahi te pūtake o tēnei marautanga ki runga i ngā wawatanga e tipu ake ai ngā mokopuna whai angitu, e matomato ai rātou hei tangata whai pūkenga, tū pakari, whakaputa whakaaro hoki i te ao Māori ake nei. Mātua rā, kia whai rātou i te oranga tonutanga o te hinengaro, o te tinana, o te wairua, me te tū mārō kia toitū te mana tangata, ā, kia toitū te mana whenua.

Ko te hunga i waihanga mai i tēnei marautanga, he mātanga ki ngā kaupapa ako, he pūkenga ki ngā kura arareo Māori, he ahorangi hoki i āta wherawhera i ngā rangahau o te wā. E whai ana te marautanga ki te hāpai i ngā kura e whakatakoto kaupapa ako ana kia hāngai tonu ki te huhua o ngā akoranga ki roto i ngā Wāhanga Ako. Mā konā, ka tūturu te wheako rite tonu a ngā mokopuna i te kounga o ngā whakaakoranga me ngā mahi akoako. Waihoki ka whakamārama te marautanga ki ngā kaihautū me ngā kaiako i ngā kawenga o te whakaako, o te ako, me te aromatawai ka whakaputa i te taunakitanga kounga, i ngā ritenga, me ngā tukanga whaihua kia whakapiki ake ngā mokopuna katoa ki ngā kauneke me ngā tutukitanga akoranga ka hiahiatia ai.

E mau nei ki roto:

- He kupu whakataki i *Te Marautanga o Aotearoa*
- He herenga marautanga hei tautoko i ngā poari o ngā kura, ngā kaihautū, me ngā kaiako i ā rātou mahi hei whakahaere marautanga, hei pīkau hoki i ngā haepapa aromatawai.
 - Ngā kawatau mō te whai wāhi, te mana o te reo me te mātauranga Māori i *Te Marautanga o Aotearoa* me tētahi whakaahua i ngā hua ako e manakotia ana mō ngā mokopuna.
 - He whakaahua i te taura kokenga e tohu ai i te raupapatanga whakaakoranga o ia tau, o ia tau ki ia wāhanga ako me ōna tūārere ako.
 - He kupu tohutohu mō te whakamahi i te marautanga me te ata whāngai i ngā whakaakoranga me ngā mahi akoako.
 - Ngā kawatau e pā ana ki ngā kawenga, ngā ritenga, me ngā tukanga whakaako, ako hoki.
 - He kōrero tīmatanga mō ia wāhanga ako.
 - He tohutohu hoki mō ngā poari o ngā kura kia ea ai ā rātou haepapa mana whakahaere.
- He wāhanga ako e whakaahua ana i ngā herenga whakaako me ngā herenga aromatawai. Ka whakatakoto hoki te wāhanga ako i te whānuitanga o te mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopuna hei poutama akoranga mā rātou ki te mutunga o ia tau, ki te kapinga hoki o ngā tūārere ako.
 - He kupu tohutohu mā ngā kaihautū me ngā kaiako hei tautoko, hei whaihua hoki ā rātou kawenga, ā rātou ritenga, me ā rātou tukanga o te whakaakoako, te akoako, me te aromatawai.

Te Ao Māori

Ka tauawhiawhi katoa *Te Marautanga o Aotearoa* i tētahi whakakitenga me ngā mātāpono mō te whakarauora ake i te reo, ngā tikanga, me te mātauranga o te ao Māori, mō te hiwa ake hoki i ngā mokopuna ki te āhuareka me te angitu o te ako, o te kuranga kairangi tonu.

Te Reo Māori

Ko te reo te manawapou o te Māori

Mā te kōrero i te reo e ora ai

Mā te ora o te reo e rangatira ai

Ko te reo te waka huia e kawē ana i ngā tikanga a te Māori, i ngā whakaaroaro hoki o te Māori; koia, ka hua ake ko ngā āhuetanga tuatinitini o te ao Māori. He taonga te reo kua tuku iho mai, he taonga anō ia i roto i Te Tiriti o Waitangi, ararā, ko te reo te mauri o te mana Māori. Tūturu, kei ia tangata, kei ia hapū, kei ia iwi, kei ia takiwā e ora ana tōna ake mita, tōna mana āhua ake, ōna whakaponu, me āna tikanga. Ko te tohu o te reo ora, he tiputipu, he whakarea ki ngā tūāhua whai hua me te takatū ki ngā horopaki o nāia tonu nei. Ka whakatōpū i ngā kupu hou me ngā kīwaha ina whaitake ai ērā ki te ao o te tangata kōrero Māori. Ahakoa pēhea ka mau tonu te reo ki te pūtakenga me te māramatanga Māori ake nei. Hei te otinga noa, mā te reo e whakaatu atu ai, e whakamahi ai, e whakamārama ai i ngā āhuetanga katoa e pā ana ki te Māori.

Kia mōhio ai te mokopuna ki tōna reo Māori, kātahi ano ia ka tomo ki te ao Māori, ka whai mārama hoki ki tāna tū hei Māori. Nō reira, ko te rumaki reo Māori te huarahi hei hīkoitanga mā te mokopuna ki ngā tūārere o te mōhio, o te mātau, o te mārama. E ai ki ngā rangahau, ko te tikanga ako rumaki te tino ritenga whaihua mō ngā mokopuna kia matatau rātou ki te reo. Otirā, i te piki haere a te mokopuna ki runga ki ngā poutama ako, kātahi tonu ka whiwhi ia i ngā taumata mōhio o te reo.

E whakahau ana *Te Marautanga o Aotearoa* kia whakaakona te reo ā-iwi, nā reira e tautoko ana tērā i ngā kura me te hunga whakaako kia manawanui, ā, kia māia hoki ki te whakamahi i te reo ake o te rohe kāinga, o ngā hononga nō tua, me ngā tāngata o aua takiwā e whaitake ana ki te kura. Nā kona, me poipoi penapena, me manaaki hoki te tipu o te reo o te mokopuna e whakakoikoia tōna tuakiri mana motuhake.

Mātauranga Māori

Ko te Mātauranga Māori te mātauranga tōpū ka ahu mai i te ao Māori, te katoa o te tirohanga Māori, ōna mōhio, āna ritenga, ōna whakaponu, tōna reo, me ngā tuku ihotanga. Ka whakakotahi mai i ngā tūāhua o te ao ora tae ana ki te taiao, te taha wairua, ngā pūnaha pāpori, me ngā kōrero tuku iho ki ngā tātai whakapapa. Ka motukore te tupu ake, ka urutau me te pupuri tonu ki ngā mātāpono me ngā uara taketake.

He whakapapa wānanga tō te Mātauranga Māori e mau ana ki te kawa, ki ngā tikanga, me te whakahaere.

- Kua hangaia te whakapapa kia here i te mauri o ngā mea katoa kia tau, kia ngoi, kia mārama.
- Ka here ngā tikanga i taua mauri kia ū ki te pai me te manaaki, ā, kia tino tika hoki.

- Ka whakarite tawhā te kawa mō te pēhea te takatū mātauranga, ā, ka arataki tonu te kawa i ngā taunekeneke me te kaupapa.
- Ka waihanga te whakahaere kia whai mātauranga hou, ā, kia tupu ake, kia takatū hoki i te mātauranga kua takoto kē.

Ka taurima te tuakiri o te mokopuna ā-ahurea, ā-mātauranga, ā-wetereo ki roto o te mātauranga Māori nā te mea ka whāki tērā i ngā hononga me ngā piringa i waenganui i ngā huatau, ngā horopaki, ngā tāngata, me ngā pūnaha kē o te mātauranga.

Ko te mātauranga Māori he mea ora, he mea huatau, he mea hihiko, he mea tiputipu hoki e puta ai te māramatanga. Nō reira, he matawhānui te mātauranga Māori ki ngā mea e mōhio nei tātou, ki te pēhea hoki o ō tātou mōhio ki ngā āhua hei painga mō ō tātou hapori me te porihanga. Ka mōhio tonu ki te takenga mai o te mātauranga i te whānui o ngā ahunga me ngā horopaki tae ana ki te taiao, ngā marae, ngā hapū, me ngā iwi.

Ka tūhono te Mātauranga Māori ki roto i ngā whakaakoranga me ngā mahi akoako ki *Te Marautanga o Aotearoa*. Nō reira he hāpai tērā i ngā whakaaro me ngā whakaritenga mōhioanga o aua whakaakoranga me ērā mahi akoako mā ngā kawenga e taunga ana ki te āhua ake me te ahunga mai o te mokopuna. Ka rima ngā kaupapa māori ka hanga hononga i waenganui i te mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopuna ki ngā whakaakoranga me ngā akoranga o ngā kura me ngā akomanga.

Kei raro iho nei aua kaupapa māori rā:

Whakapapa

Nō te orokohanga o te ao kitea ai te taonga whakahirahira o te whakapapa. Kei uia ake te pātai nō hea rā te tangata, ā, kei te whakapapa te whakautu.

Tūrangawaewae

Tērā te hono o te iho tangata, o tōna pito ki a Papatūānuku. Ehara i te mea he nohoanga noa te whenua i te mea he mauri, he tapu, he wairua anō ōna. Nō reira kei tōna tūrangawaewae he oranga ngākau, he oranga wairua o te tangata.

Mana Motuhake

He tuku ihotanga te mana motuhake reanga mai, reanga atu. I te whānautanga mai o te tangata ka puaki mai ngā kāwai heke o ngā tūpuna, ka tau mai tōna mana āhua ake, ā, ka maumahara hoki i te ahunga o taua mana i ōna mātua tūpuna.

Kaitiakitanga

He aronga whai tikanga te kaitiakitanga kia penapena i ngā rawa huhua o te ao. Nō reira ka āta whakaarohia taua aronga hei kawē i ngā tikanga mō te ora o te tangata i mua, o nāianeī, hei muri hoki

Whanaungatanga

Ko te whanaungatanga te waka kawē i ngā tūhonotanga o te tangata ki te tangata, o te tangata ki te taiao. Mā ngā tini pāhekohekotanga e mārama pū ai te tangata ki te ao e noho nei ia.

Te Āhua o a Tātou Mokopuna

E takoto ana ngā mātāpono, ngā uara, me ngā whāinga hei tūāpapa mō *Te Marautanga o Aotearoa* me te whakarāpopoto i ērā ki ngā pou matua e whā e kīia nei ko ngā Toi Mokopuna. I takea mai ērā i ngā wawata kua roa nei e hiahia ana e ngā whānau, e ngā hapū, e ngā iwi mō ā rātou mokopuna, arā, kia tupu ake ai rātou hei puna kōrero, hei tangata, hei ākongā, hei uri whakaheke anō hoki.

Ka whakatinana ngā Pou Matua i ngā hua o te ako mō te mokopuna i ōna taha whaiaro, ōna taha ahurea, me ōna taha pāpori; katoa, katoa ka hāpai, ka whakamana hoki i a ia me te tauawhi atu ki te mātauranga haumako me ngā pūkenga ake o tōna whānau, hapū, iwi. He rite tonu te whai tikanga o ia pou matua, o ia pou matua.

Koia nei ngā Pou Matua:

Te mokopuna hei uri whakaheke

i tōna māia me tōna kaha nō tōna ahurea me tōna reo hei Māori e takoha atu ana i ōna painga ki te ao whānui tonu;

Te mokopuna hei puna kōrero

i tōna matatau ki te kōrerorero me te whai whakaaro ikeike hei kuhu atu, hei aromātai hoki i ngā huatau huhua noa;

Te mokopuna hei tangata

i te papai o ōna āheinga, o ōna āhuatanga, o ōna whanonga ā-pāpori, ā-ngākau, ā-hinengaro me te kaha ōna ki te kōkiri me te whakaahu i te korōriatanga o tāna tū Māori; tae atu ki

Te mokopuna hei ākongā

i te autaiā ōna ki te whanake whānui i ngā rautaki ako me ngā kawenga reo mō te rautau rua ngahuru mā tahi e tū mai nei.

Tautāwhi ana ngā kauneke akoranga me ngā whakatutukitanga

Ngā Pou Matua

Ko ngā Pou Matua te whakatinanatanga o Te Āhua o ā Tātou Mokopuna e tairanga ai i tētahi tirohanga arowhānui o te ako me te whanake. Ka takoto iho ērā hei tūāpapa mō te mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopuna hei kawatau whakatutuki mā te mokopuna. Ka ārahi ērā i ngā kokenga akoranga a te mokopuna ia te tau, ia te tau me te neke haere ki ngā tūārere ako i roto i ngā Wāhanga Ako. Nā konā, ka hāpai katoa ēnei i ngā kura ki te whakakaupapa i ngā tūāhua me ngā rārangi take, ki te whakatakoto kaupapa ako, ki te kawewe haere hoki i ā rātou whakaakoranga, ā rātou mahi akoako, me ā rātou aromatawai ki ngā akomanga.

Ka tairanga ngā Pou Matua i te reo me ngā tikanga hei kaupapa whakapū i ngā akoranga mā te mokopuna, hei whai tikanga hoki nā te mea ko te mokopuna te ākongā, ā, ko te mokopuna hoki he uri o tōna whānau, o tōna hapū, o tōna iwi. Nō reira, ka mātamua mai ngā wawata nui o te whānau, o te hapū, o te iwi mō tā rātou mokopuna hei whakawhiwhi i ngā toi mokopuna, ngā pūkenga, ngā mātauranga, me ngā māramatanga e takoto mai ana i roto i ngā whakaakoranga, ngā akoranga, me te mahi aromatawai.

Koia nei ngā Pou Matua:

Te mokopuna hei uri whakaheke

Kia tau te mokopuna i roto i ngā tini mata o tōna tuakiri.

He tū māia te mokopuna Māori hei ringa hāpai o tōna ao, hei kanohi kitea o tōna whānau, o tōna hapū, o tōna iwi, koia tonu, he moko whakawhiwhi, he moko whakakopa, he moko whaipānga, he moko auaha ia i ngā akoranga nui kua hekeheke mai ki a ia.

Te mokopuna hei puna kōrero

Kia matatau te mokopuna ki ngā tini mata o te reo.

He matatau te mokopuna ki ngā tohu o te pūkōrero, o te ringa atawhai, o te kaitātari whakaaro hoki. Mā reira e āhei ana ia ki te āta whakatakoto i ōna huatau, i ōna tirohanga kē, i ōna piropiro, i ōna māramatanga i te māiatanga ōna ki te whakarite i ngā tūmomo kawenga reo.

Te mokopuna hei tangata

Kia puāwai ngā tini mata o te pūmanawa tangata.

He tū takitahi te mokopuna i tōna kakama me tōna manaaki, he oranga hinengaro, he oranga tinana, he oranga wairua me te arataki mai o ōna uara me ōna waiaro. Mā reira e āhei ana ia ki te whai wāhi atu me te whai take ki roto i ngā kaupapa o tōna ao, ki te mahi ngātahi me te whai koha hoki ki ētahi atu tā te mea he tangata pūmau ia, ā, he māia, he tairongo hoki i roto i āna piringa tahitanga.

Te mokopuna hei ākongā

Kia matatau te mokopuna ki ngā tini mata o te ako.

He ākongā, he whai whakaaro te mokopuna e āhei ana ki te whakaoti rapanga, ki te āta kuhu ki ngā tūraru, ki te tārai hanganga hei tākohā, hei waihanga hoki i tōna ao o nāianeī, mō ā muri hoki.

E whakaea ai ngā mātāpono, ngā uara, ngā whāinga, me ngā hua ako e whakatinana mai ana i ngā Pou Matua, e tika rawa atu kia hāngai pū te takoto mai me te kawē haere o ngā kaupapa ako ki ēnei pou e whā. Me ka tīaroaro tēnei, ka whakatūturu ngā wheako akoranga o te mokopuna, ā, ka piringatahi rawa, ka marotiritiri hoki ki ngā koroingo o tōna whānau, o tōna hapū, o tōna iwi.

“He manako te kōura e kore ai.”

Tohu Ako

Ka whakaahua tohitū ngā tohu ako i ngā kokenga o ngā wāhanga ako, e whakaatu ana i te mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopuna. Ka whakaatu ērā i ngā whāinga ā-tau, ngā hua ako, me ngā tohu ako i roto i ngā tūārere. Ka whakatakoto ērā i ngā tohu whakatutuki me ngā kawatau mō te mahi aroturuki i te kauneke haere a te mokopuna, i tōna rite hoki mō ngā akoranga ā muri mai. Mā ēnei āhuatanga katoa o ngā tohu ako e taea e te kaiako te whakataki ngā rautaki tohutohu e hāngai pū ana ki te tau o ia kokenga, o ia kokenga.

Tūārere

Ka whakaahua mai ngā tūārere i te whānuitanga o ngā kokenga akoako kei roto i ngā wāhanga ako, arā, ko ngā tino pūkenga, ko te mātauranga, me ngā toi mokopuna e tīaroaro ana ki ngā tūtohu whakapakari ahakoa te rerekē o ngā terenga o te ako, te koki rānei o ngā huarahi ki te ako. Ka whakarite ngā tūārere i tētahi anga whakamau ki ngā Wāhanga Ako katoa, ka whakarite hoki i tētahi pou piringatahi mō ngā kura me ā rātou kaupapa ako ki roto i ngā akomanga. Ka tika tonu kia ngohengohe ai ngā tūārere hei whakatutuki i te āhua ake o ngā mokopuna me ō rātou hiahia hei tautoko anō i te whanake whānui o ngā kaupapa mātauranga i te hurihanganui o te wā.

Tūārere 1: Tau 0-3

I roto i ēnei tau kōhungahunga ki te kura ka whakapapatia te whai wāhi atu ki ngā mahi akoako me ngā mātauranga ake o te whānau, te hapū, te iwi. E whai tikanga ana tērā kia tupu ake te mokopuna i roto i ōna toi mokopuna, i ōna pūkenga, me ōna mātauranga, kia rongu hoki ia i te āhuareka o angitu. Ko ngā akoranga nui o tēnei tūārere ka tauwhirotia mai ngā torotoro ki ngā hangahanga me te pupuri tonu i ngā āhuatanga ake o te mokopuna.

Tūārere 2: Tau 4-6

I ēnei tau paparanga ki te kura ka mātiti i te taketake o ngā toi mokopuna, ngā pūkenga, me te mātauranga o te tūārere tuatahi. Nō reira ka rukuhia ngā anga akoako, ka tōmene hoki i ngā huatau me ngā mōhiotanga. I ēnei tau kura e whakatupu ana te mokopuna ki te whakaaro motuhake, ki te piripiri hoki ki ētahi atu.

Tūārere 3: Tau 7-8

Ko te aronga o ēnei tau kura, he anga atu ki te whakarea me te whakapūmau i ngā kahanga o te mokopuna kia awahi hoki i tōna māiatanga me tōna ngākau pārekareka ki te ako. I ēnei tau ka tū takitahi mai, ka tū māia hoki te mokopuna ki te whakaaro arorau, ki te uru hoki ki ngā ariā tūrehurehu.

Tūārere 4: Years 9-10

I ēnei tau ki te kura, ka kite i te rētōtanga o ngā akoranga, ā, ka whakawhānui ake i ngā toi mokopuna, ngā pūkenga, me te mātauranga o te mokopuna ki ngā Wāhanga Ako me te arataki i a ia ki te kōwhiri hīkoitanga, ki te rapu umanga hoki hei ngā tau e heke mai ana. Ka piki haere tonu tana tū takitahi me tana tū māia, ā, ka whakapakari ia i ōna whakaaro arohaehae, i ōna pūkenga whakaoti rapanga i te whānuitanga o ngā Wāhanga Ako.

Tūārere 5: Years 11-13

I ēnei tau o te mātātahi ka kite i te whakawhāiti me te marau ake o ngā akoranga. Nō reira, kua whakahoahoa ngā marau hei hāpai i te mokopuna ki te whakaharatau i te mātauranga me ngā pūkenga e whai take ana ki ana kōwhiringa huarahi, ki ana rapunga umanga hei ngā tau e tū mai nei. E tū motuhake ana te mokopuna, otirā e whakamahi ana ia i āna akoranga ki te waihanga āhuatanga hou, ki te aromātai me te tātari mōhiotanga, ki te whakaaro whakawā, ki te arowhānui akoranga hoki i te whānuitanga o ngā marau.

Te marautanga ā-motu i te horopaki o te ako mā te reo

E noho here ana ngā kura ki te whakatakoto kaupapa ako, ki te whakahaere, ki te aromātai hoki i ā rātou whakaakoranga, ā rātou akoranga, me ā rātou mahi aromatawai kia kapi katoa ērā i te mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopuna e whakaahua mai ana ki ngā wāhanga ako o *Te Marautanga o Aotearoa* me ngā reo, ngā pūnaha mātauranga hoki o ngā whānau, o ngā hapū, o ngā iwi.

E tautoko ana ngā Wāhanga Ako i ngā kura kia mahi tahi rātou ko ngā whānau, hapū, iwi, hāpori ki te waihanga kaupapa ako, ki te whakahoahoa, ki te whakatutuki hoki i ngā hōtaka whakaako me ngā hōtaka ako e whai tikanga tonu ana ki ā rātou. Ka whakamahi aua hōtaka o te rohe kāinga i ngā wāhanga ako kia wana ake ngā mahi akoako a ngā mokopuna.

Ka tautuhi ngā hōtaka whakaako me ngā hōtaka ako o ngā kura i te pēhea o tā rātou whiwhi ki ngā kawatau mō te kauneke, te tutuki, me te angitu e whakaahua mai ana i ngā Wāhanga Ako. Ka hāpono hoki te kura ki te whānau mō te ako haere o ā rātou ake mokopuna ki ngā kawatau o te marautanga, ki ngā kawatau anō mō te whai pūkenga i te reo, i ngā tikanga, me te mātauranga o te ao Māori, otirā, kia rangona te iti kahurangi o ngā mokopuna e tutuki ai, e angitu ai ki te ako. Hei tīmatanga noa, me mōhio te kura ki ngā wawatanga o te mokopuna me tōna whānau, kātahi anō ka arataki tērā i te momo me te anga pēhea o te kura i ngā mahi akoako ki reira.

Ka āta whakatakato ngā kura i ā rātou kaupapa ako, arā:

- kia noho here te kura me te whānau ki te reo, ki ngā tikanga, me te mātauranga Māori.
- kia kaingākau i te whiwhi o ngā mokopuna katoa ki te arowhānui o te oranga tonutanga, o te ako, o te whakatutuki, o te angitu tonu e hāngai ana ki ngā Pou Matua e whā.
- kia tautoko ngā mātāpono me ngā uara i ngā kaupapa ako o te kura, i te hunga hautū, i ngā ritenga ako me ngā ritenga aromatawai, i te urunga hoki o te whānau, hapū, iwi, hāpori ki ngā mahi akoako o ā rātou mokopuna.
- kia mārama ki ngā tukanga mō te whakatakoto kaupapa ako me te whakahaere i tērā, arā, ko wai mā e whai wāhi atu ana, he aha hoki te mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopuna ka whakaakona, hei āhea, ka pēhea, me te pūtake tonu o tērā.
- kia mōhio ki ngā whakaritenga o ngā wāhanga ako mō ia mokopuna i te horopaki tonu o te kura, me ngā herenga o te kotahi haora ia rā, ia rā mō te whakaako i te pānui, te tuhituhi, me te pāngarau.
- kia mārama ki ngā tukanga whakariterite, whakahaere hoki mō te aroturuki me te pūrongo o te oranga tonutanga, te kauneke akoranga, te whakatutuki, me te angitu o ngā mokopuna. Kia mōhio hoki ki ngā herenga o te aroturuki wetereo kia rua aua wā ia tau ki ngā ākonga tau 3 ki ngā ākonga tau 8, ā, he aroturuki kokenga tērā mō te pānui, te tuhituhi, me te pāngarau.
- kia mōhio ki ngā tukanga o te arotake i ngā hōtaka whakaako, ngā hōtaka ako, me ngā hōtaka aromatawai, tae ana ki te uru mai o te hunga kiripānga, me ngā whakaritenga wātaka.

Tautāwhi ana te kounga o te ako me te aromatawai

Mā te ako ka ora ngā hōtaka whakaako.

Ako

Ko te Ako tētahi tikanga o te whakaako me te ako ka takoto iho i te paparahi o te ao Māori.

E mōhio nei tātou ko te mokopuna he tino tamaiti o tōna whānau, hapū, iwi. Nā, ko ngā wawatatanga o te whānau, hapū, iwi ka whakaarotau ki te oranga me te kuranga o tā rātou mokopuna me te whakakaha i ngā tikanga arowhānui mō tana whakatupuranga ake.

I roto i tēnei anga ka whakararau i te reo, te ahurea, te tuakiri, me te hapori ki ngā hātepe o te whakaako me te ako.

Āe, ko te Ako tētahi hātepe uekaha mā ngā kaihautū, ngā kaiako, te mokopuna, me tōna whānau. He whaipanga tō ia tangata hei takoha ki te hātepe ako, ā, he whaitake anō tō ia tangata hei hauhake i aua mea ako. Nā konā kitea ai te tikanga e pā ana ki aua tāngata e pou whirinaki ana i ngā mahi akoako a te mokopuna ki ngā toi mokopuna, ngā pūkenga, me te mātauranga; rātou, rātou, he kaiako, he ākongā tonu.

I tēnei horopaki, ka mārāma tahi ai te kaiako me te mokopuna i te hirahira o ngā kaupapa ka ākona me ngā tukanga o te ako. Mā tēnei mārāma tahitanga, mā te whai koha hoki ki ngā raurau tautoko o te hunga whaipānga puea ake ai ngā āheinga kuranga mō te mokopuna me te mea hoki ka whakatītina i tētahi taiao ako e kite ai i aua hātepe o te tohatoha, o te tāutuutu.

Ngā Huatau Matua o te Ako

I te horopaki Ako, ka pupuri te hunga whakaako i tētahi tino tūranga whai tikanga e ai ki ēnei mātāpono e toru:

- Ko ngā kaiako katoa, he kaiwhakaako o te mokopuna.
- Ko ngā kaiako katoa, he kaiwhakaako o te reo.
- Ko ngā kaiako katoa, he kaiwhakaako o te ako.

Ka whakaihihi ēnei mātāpono i ngā kaiako ki te hiwa ake i ngā ritenga whakaaroaro, ki te whakaaro arohaehae i ngā rārangi take, ki te wherawhera hoki i ngā hātepe, ngā ritenga, me ngā tukanga o te ako hei mahi mā rātou i ngā matea ako kanorau o ngā mokopuna.

Hei tautoko mārika, mā ngā kura me ngā akomanga e āta whakarite i ngā tūwāhi hei ao manaaki, hei kaupapa whakamana hoki i te ahurea me te tuakiri o te mokopuna. Kei roto i ēnei momo taiao ako e tipu ai te māiatanga o te mokopuna hei ākongā, ā, ka whiwhi ia i te reo me ngā pūkenga whai māramatanga, ka whakawhiti whakaaro whaitake ia, ā, ka wana ake tōna wairua hihiko i roto i ana akoranga pai.

Ngā Tini Mata o te Whakaako – Ngā Aronga Mātuatua

Ka whakaahua mai Ngā Tini Mata o te Whakaako i ngā tino ritenga ako e whā hei āwhina i ngā kaiako ki te hanga ki runga i Ngā Huatau Matua.

Mā te whakamahi a ngā kaiako i Ngā Tini Mata o te Whakaako ka whakaaro arohaehae rātou, ā, ka whakamōhio i te pēhea o te whakatakoto kaupapa ako, o te kawe haere, o te aroturuki, o te aromātai hoki i ā rātou hōtaka whakaako me ā rātou hōtaka ako. Ko te whāinga ia, he tautoko tika tonu i ngā matea ako kanorau o ngā mokopuna, ā rātou kauneke ako, ā rātou tutuki, me ā rātou angitu.

Kei roto i ēnei tino whakaritenga ako, he āwhina tonu i ngā kaiako ki te whai māramatanga mō te pēhea o te ako a ngā mokopuna, me ngā āhuatanga hei mahi mā rātou ka whakataki, ka hāpai hoki i ngā ākongā kanorau, ā, kia hua ake te papaitanga me te angitu o te ako. Ka rerekē ēnei āhuatanga ki ia mokopuna, ki ia mokopuna. Ahakoa tērā, kei reira tonu ētahi ngako e whai tikanga ana ki ngā mokopuna katoa, ahatia ōna tau, ōna pūmanawa, ōna matea ako, ōna painga rānei ki te ako.

Te Aronga Mātuatua	Te Whānuitanga	Te Hua
Te Reo me ōna tini mata	Ko ngā toi mokopuna, ngā pūkenga me te mātauranga hei kaupapa ako mā te pūkōrero whaitake, te ākongā, te kaiuiui hoki i ngā whakaaro, ngā tirohanga, me ngā mōhiotanga.	Ka whakawhiti whakaaro te mokopuna i roto i tōna taiao ako me ōna ao kē, ararā, ko te mokopuna tērā hei puna kōrero.
Te Mātauranga me ōna tini mata	Ko ngā toi mokopuna, te mātauranga, ngā tirohanga, me ngā mōhiotanga ka hāpai i te mokopuna ki te whai aronga me te kuhu ki te ao hei tangata Māori.	Ka āta tiro tiro te mokopuna ki ngā puna o te mōhio me te wahi aronga ki te ao, ararā, ko te mokopuna tērā hei uri whakaheke.
Te Ako me ōna tini mata	Ko ngā toi mokopuna me ngā rautaki ako mā te mokopuna, ngā pūkenga me te mātauranga hoki hei whakamahi māna e ako ana, me te whakahihiko i ōna momo whakaaro auaha.	Ka kuhu ki roto, ka whai wāhi atu hoki te mokopuna ki te ao, ararā, ko te mokopuna tērā hei ākongā.
Te Tuakiri me ōna tini mata	Ko ngā waiaro, ngā uara, me ngā mātāpono e hāngai ana, e whakamana ana hoki i te tuakiri motuhake o te mokopuna. Mā konā whaitake ai ia ki te tū māia, te tū kaha, te tū tika tonu ki te tuku me te uru ki te ao. Ka mārama ki ngā huatau, ngā whakapono, me ngā ritenga ka pātuki ki te whānau, te hapori, me te porihanga whānui tonu.	Ka uru atu te mokopuna ki tōna taiao ako me te ao hoki, ararā, ko te mokopuna tērā hei tangata, hei uri whakaheke hoki.

Aromatawai

Ko te Aromatawai tētahi tino wehenga i roto i ngā tukanga o te ako, ā, ko te ako te *tūāpapa o aromatawai*. Ka mōhio ki ngā tino āhuatanga o te reo, o te ahurea, o te tuakiri kei ngā akoranga hoki.

Ko te tino kaupapa o te mahi aromatawai he kōhi mōhioanga whaitake, tūtika, whaimana hoki e pā ana ki te kōunga o ngā akoranga. Kei roto i ēnei mōhioi ka āhei:

- te aromātai i te hāngai tonu o ngā whakaakoranga hei tātaki i ngā mahi akoako a ngā mokopuna.
- te whakaahua i te kauneke me te angitu o ngā mokopuna.
- te tautuhi hoki i ngā ara hei whai mā ngā mokopuna i te roanga me te hāngai o ā rātou mahi akoako ki ngā whakaritenga hua marautanga.

Ka hāpai ngā mōhioanga aromatawai i:

- ngā kaiako ki te whakaaroaro i ā rātou whakaakoranga, ki te aroturuki i te whaitake me te wā tika o ā rātou kaupapa ako, ki te whakapūmau hoki rātou ki te whakatutuki i ngā matea ako o ngā mokopuna.
- ngā mokopuna ki te whakaaroaro i ā rātou akoranga, me te āwhina i a rātou ki te tūoho i ā rātou tukanga ako, i te pēhea o ā rātou ako pai, me ngā rautaki ako e tau pai ana ki a rātou. Ka āwhina nui ēnei āhuatanga mō te tū kaha o te ākongā takitahi, o te ākongā whaihua.
- ngā kaiako rātou tahi ko ngā mokopuna ki te whai mārama mō ngā kahanga me ngā mātātaki ako o ngā mokopuna. Mā konā, ka kōkiri i ngā mahi hei whakatakoto whāinga hou, hei hātepe ako hoki. Koirā, he tika, he pono te mahi aromatawai.
- ngā aroturuki o te kura i ia tau, i ia tau ki te whakarite tautoko mā ngā mokopuna me te whakatutuki i ngā kawatau o te marautanga, o te mana whakahaere, o ngā kaihautū hoki o te kura. Mā ēnei mōhioanga e tika hoki ngā kōwhiringa whakaaro e pā ana ki ngā hōtaka whakaako me ngā hōtaka ako.
- ngā kaiako ki te pūrongoarongo i te kauneke me te tutuki akoranga a ngā mokopuna,
- ngā aroturuki ā-motu hei ārahi i ngā kōwhiringa whakaaro o te pae pūnaha tonu e pā ana ki te wāhi me te wā o te tuku hāpaitanga ki ngā take matea tohitū.

Ka hāpai ngā mahi Aromatawai ki te rapu mārama mō ngā painga ako ki ngā akomanga me *Te Marautanga o Aotearoa* e tautoko ana i te ako. He mea pai tēnei i roto i te pūnaha marautanga, kia mataara, kia whakautu hoki i ngā matea ako kanorau o ngā mokopuna.

Wāhanga Ako

E waru katoa ngā Wāhanga Ako i Te Marautanga o Aotearoa, ā, he tauākī marautanga ērā e paetuhi ana i ngā toi mokopuna, ngā pūkenga, ngā mātauranga hoki hei whakatutuki mā ngā mokopuna ia te tau, ia te tau ki roto i ngā tūārere ako. Kia tae ki ngā ākonga tau 11 ki ngā ākonga tau 13 piki ake, kātahi ka whakawhānui ngā Wāhanga Ako ki ōna ake marau.

Kua riro mā ngā kaiako e kawe i ngā haepapa whakatau i te horopaki o ērā toi mokopuna, o ērā pūkenga, o ērā mātauranga hoki kia mātua whaitake, kia whai tikanga, ā, kia hāpono mō ngā mokopuna. Mā tēnei aronga ki aua horopaki āwhina ai te whakarekareka me te whakarapa i ngā wheako o te ako ki ngā horopaki tonu o te ao kitea nei.

Ka hāpai ngā Wāhanga Ako i te whaitake me te hāngai atu ki ngā hiahia o te rohe kāinga, o te motu, o te ao whānui tonu. Kei roto i ērā ka utauta ngā mokopuna ki ngā toi mokopuna, ngā pūkenga, me ngā mātauranga nui rawa mō ā rātou uru ki te ao Māori, ki ō rātou hapori me te porihanga nui tonu, ki te ao whai mahi hoki e anga atu ana ki anamata me tēnei ao huri kē, puta kē.

He kupu tohutohu kei ia Wāhanga Ako mō ngā kaihautū me ngā kaiako ki te whakatakoto kaupapa ako, te whakapaipai, me te whakaatu atu i ngā hōtaka whakaako me ngā hōtaka ako ki ngā akomanga. E whai tikanga ana ērā kupu tohutohu hei whakaū i te ōrite me te whaitake o te tāpae ki ngā kaupapa me ngā horopaki.

Kia whakatūturu i te urupare o Te Marautanga o Aotearoa ki ngā huringa whakaarotau, kia whaitake tonu tērā ki te hāpai i ngā akoranga o te wāheke, ka arotake i ngā Wāhanga Ako ā tōna wā. He mea nui taua tukanga arotake mō te urutau i te marautanga kia tupu tonu i ngā matea kuranga me ngā whakaarotau

Wāhanga Ako	Whakaaturanga
 Te Reo Rangatira	Ko ngā mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopuna o te reo matatini (pānui, tuhituhi, whakarongo, kōrero, mātakitaki, whakaatu) kia āhei ngā mokopuna ki te wheako i ngā angitu kuranga me te tāpae ki te marautanga, te kuhu hoki ki ngā ara o ngā kōwhiringa umanga.
 Te Ao Māori	Ko ngā mātauranga, ngā pūkenga, ngā uara, ngā mōhiotanga, me ngā ritenga kia āhei ngā mokopuna ki te tūhono atu, ki te uru pai ki roto, me te whai wāhi ki te ao Māori, ki te ao whānui tonu, me tōna kunenga mai ki ā rātou anamata. Ka tātari ngā mokopuna i te pēhea o ngā wheako a ngā tāngata i tēnei ao huri kē, puta kē, me te pēhea o te whakaatu atu i aua wheako.
 Pāngarau	Ko te pāngarau me te tauanga o ngā mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi kia ahei ngā mokopuna ki te tātari, ki te whakaoti rapanga, ki te tautuhi tauira, me te arowhānui ki ngā mātauranga pāngarau me ngā pūkenga o ia rā ki ngā horopaki me ngā pūāhua ā-pāpori, ā-ohaoha, ā-ahurea hoki.

 <p>Pūtaiao me te Hangarau</p>	<p>Ko te pūtaiao me te hangarau o ngā mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi kia āhei ngā mokopuna ki te whai mōhio i te ao, ki te urupare hoki ki ngā mātātaki o nāianeī, āmuri hoki hei aronga whakaarotau i tēnei wāhanga ako.</p> <p>Kei roto pū o te ao Māori, ka whakakotahi te pūtaiao me te hangarau ki tētahi mōhiotanga arowhānui o te ao tukupū me te tūwāhi o te ira tangata ki roto. Ka mōhio ki ngā piringātahi me ngā tūhononga i waenganui i te pūtaiao me te hangarau, inarā ko te wairua auaha, ko te whakaoti rapanga, ko te whakaaro arohaehae hoki.</p>
 <p>Toi Ihiihi</p>	<p>Ko ngā mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi e āhei ngā mokopuna ki te kapo me te whakaatu i te ao o mua, i te ao mōhio o ēnei wā, me te ao ka matakite ki ngā tirohanga weherua o ngā pūoro, o ngā whakaari, o ngā toi ataata. He āheinga whaitake ērā ki te whakatinana i te kikokiko, i te rehurehu hoki o ngā tūmomo whakapuakitanga.</p>
 <p>Waiora</p>	<p>Ko ngā mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi e āhei ngā mokopuna ki te tiaki i a rātou, i a ētahi atu hoki, ā, kia tupu matomato ōna āhuatanga ake hei tangata whaiora, hei tangata whaipiringa.</p>
 <p>Te Reo Pākehā</p>	<p>Ko te wetereo, te āheinga reo, me ngā rautaki mātauranga, ngā pūkenga, me ngā rautaki ā-tā, ā-waha, ā-tinana ka whai mā ngā mokopuna ki te whakatutuki i te matatau wetereo o te reo Pākehā. Ka whakakapi tēnei i ngā mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopua kia whakaahei, kia whakamana, kia whakanui ake i ngā hua pai o te reoruatanga.</p>
 <p>Ngā Reo</p>	<p>Ko ngā mātauranga, ngā pūkenga, me ngā rautaki ka whai mā ngā mokopuna hei puna kōrero i tētahi reo āpiti. Ka whakakapi tēnei i ngā mātauranga, ngā pūkenga, me ngā toi mokopua kia whakaahei, kia whakamana, kia whakanui ake i ngā hua pai o te reoruatanga.</p>

